

Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Dâr'ül-Aceze'nin Rolü

Seda EKREM¹

Özet

Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu sosyal devlet uygulamalarının cismani miadı olarak okuyabileceğimiz Dâr'ül-aceze kurumunun, meşruiyet sınırları dışında kalan yoksul kadınlar açısından önemini çeşitli arşiv vesikalarından hareketle tartışıldığı elinizdeki makale, yoksulluk tarihi çalışmalarına toplumsal cinsiyet bağlamında katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kurumun kadın yoksulluğu ile mücadeledeki işlevi, kurum merceğinden devlet ricâlinin "makbul yoksul kadın" tanımı, meşruiyet sınırı dışında kalanlara yönelik politika ve uygulamaların değerlendirilmesi çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dâr'ül-aceze, sosyal denetim, kadın yoksulluğu, sosyal devlet, Osmanlı.

The Role of Dâr'ul-Aceze in the Fight against Women's Poverty in the Late Ottoman Empire

Abstract

In this article, in which the importance of the Hospice institution, which we can read as the bodily end of the social state practices of the late Ottoman Empire, for poor women who are beyond the limits of legitimacy, is discussed based on various archive documents, it is aimed to contribute to the study of the history of poverty in the context of gender. The function of the institution in the fight against women's poverty, the definition of "acceptable poor woman" by the state official through the lens of the institution, and the evaluation of policies and practices for those outside the legitimacy limit constitute the basic framework of the study.

Keywords: Dâr'ül-aceze, social control, women's poverty, social state, Ottoman.

Giriş

Sosyal düzen ya da mülkiyet gözetmeksizin toplumsal üretim mekanizmalarına dâhil edilenlerin oluşturduğu çokluğu ifade eden yoksulluk,² kuşkusuz ki kadınlar tarafından daha sert deneyimlenmekte, dahası yoksulluğun cinsiyetli bir sosyo-ekonomik sorun olduğu tezi günümüzde gittikçe daha geniş bir çevre tarafından kabul görmektedir. "Yoksulluğun kadınlaşması"³ kavramı ile sahaya katkı sunan Diana Pearce⁴, kadın yoksulluğunu salt

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Bursa, Türkiye. E-mail: 711742004@uludag.edu.tr. ORCID: 0009-0005-5868-3486.

² M. Hardt ve A. Negri, *Ortak Zenginlik*, Çev. Eflâ-Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, 54.

³ Kavram Pearce tarafından (1978), o yıllarda Amerika'da yoksulların 2/3'ünü yoksulların oluşturmasına ve zaman içinde kadınların işgücüne katılım oranındaki artışa rağmen 1950-1970 arasında kadınların ekonomik konumlarının giderek kötüleşmesine dikkat çekmek üzere konumlanmıştır. Çağla Ulutaş, "Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek", *Çalışma ve Toplum*, 2009, S. 2., s. 25. Ayrıca 1995 yılında Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda toplumsal cinsiyetin ana akım politikalara katılması kararı alınmış ve artan kadın yoksulluğunu önlemeye yönelik atılması gereken adımlar sıralanmıştır. 189 hükümet, kadınların güçlendirilmesinin sürdürülebilir bir kalkınmanın temel şartı olduğunu kabul etmiştir.

ekonomik indirgemeci temayülden uzak, siyasal, sosyal, kültürel boyutların da göz ardı edilmediği bütüncül bir okumayla temellendirmiştir. Bütüncül anlayışa içkin mezkûr okuma, modern dönem yoksulluk teorilerinin başat sorunsalı haline gelen bu meseleye yaklaşımda, tarih, sosyoloji, antropoloji vb. alanların da katkısını zorunlu kılmıştır. Yoksulluğun kökenleri, üretim tarzı biçimlerinin yoksulluk oranına etkisi, yoksulluğun sürekliliğinde kültürel aktarımın katkısı, yoksulluğun cinsiyeti vb. sorular yoksulluğa yaklaşımda tarihsel perspektifi imleyen çalışmaları ön plana çıkarmıştır.

Kadın yoksulluğunu kavrama, önleme ve müdahalede önemli bir merhale olarak karşımıza çıkan tarihselci yaklaşımın ana eğilimlerinden biri de sosyal devlete duyulan ihtiyacın sebep ve koşullarını belirlemedir. Bu bağlamda sosyal devlete giden sürecin tarihsel arka planına odaklandığımızda, geçimlik ekonomiden kâr ekonomisine geçilen süreçte servetin kaynağının emek olarak ölçüldüğünü ve çalışmanın önem arz ettiğini görmekteyiz. Bu yeni dünya düzeninde yoksulluk algısı⁵ da değişmekte ve yoksullar işgücü ve üstelik zıyan edilmemesi gereken bir kitle olarak görülmekteydi. Artık yoksullar, zenginlerin sadakayla ruhlarını arındırdıkları bir varoluştan ziyade üretimin en önemli parçası, olmazsa olmaz işgücüydü.⁶ Dinî arınmadan istihdama oradan hak temelli anlayışa doğru bir izlekte devam eden yoksulluk algısı, yoksulların “çalışma evlerinde “sosyal kontrol”e tâbi tutuldukları İngiltere deneyimi ile başka bir sürece girecektir.

⁴ Diana Pearce, cinsiyet körü ana akım yoksulluk teorilerine alternatif bir okuma ile yoksulluğun cinsiyetli olduğunu savunmakta yüzyıllardır kadınların erkeklere oranla daha yoksul kalmalarının tesadüfi değil siyasal, sosyal, kültürel bir dizi sâiklerle ilintili olduğunu ifade etmektedir. Pearce, yayımladığı bir makalesinde, Amerika Birleşik Devletleri’nde 16 yaş üstü yoksulların üçte ikisinin kadın olduğunu belirterek Amerika’da yoksulluğun kadımlaştığını ifade etmektedir. Diana Pearce, “The Feminization of Poverty: Women, work and welfare”, *The Urban and Social Change Review*, Vol. 11, No. 1-2, 1978, pp. 28-36.

⁵ “Yoksulların mümkün olduğu kadar büyük bir kısmının asla aylak bırakılmaması ve ayrıca bunların ellerine ne geçiyorsa bunu sürekli olarak harcamaları bütün zengin ulusların çıkarlarına uygun olan bir şeydir... Hayatlarını günlük çalışmalarıyla kazanan kimseler, kendilerini işe yarar insanlar hâline getirecek ihtiyaçlarından başka bir dürtüye sahip değildir; bunun için onların bu ihtiyaçlarını hafifletmek akıllılık, tamamıyla tatmin edip yok etmek ise delilik olur. Çalışan bir kimseyi gayrete getirebilmenin biricik yolu ona orta karar bir ücret vermektir. Çok düşük bir ücret onu, kendi mizacına göre, bezginleştirir ya da umutsuzluğa düşürür, çok fazla bir ücret ise küstâh ve tembel yapar... Buraya kadar söylenenlerden anlaşılıyor ki, köleliğe yer vermeyen hür bir ülkede en güvenilir zenginlik, iş görür yoksullar kitlesinden oluşur. Bunların donanma ve ordunun hiç şaşmayan ve tükenmeyen insan kaynağını teşkil etmeleri de cabası; bunlar olmasaydı ne bir zevk ne de herhangi bir ülkenin ürünlerinin değeri olurdu. Toplumunu mutlu kılmak ve halkın kendisini kötü koşullar içinde hoşnut tutmak için, büyük çoğunluğunun hem cahil hem de yoksul kalması gereklidir. Bilgi, arzularımızı hem büyütür hem de çoğaltır, oysa bir kimse ne kadar az şey arzu ederse, onun ihtiyaçlarının tatmin edilmesi o kadar kolay olur.”. Karl Marx, *Kapital*, C. 1, Çev. Mehmet Selik-Nail Satılğan, Yordam Yayınları, İstanbul, 2019, 595.

⁶ Ayşe Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26-30.

1. Sosyal Devletin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Merhale: İngiliz Deneyimi

Sosyal devletin kurumsal tarihinde önemli bir yer edinen İngiltere’de modern öncesi dönemde yoksullara yardım kilise eliyle ulaştırılmakta ve sadece “hak eden” yoksula yardımın önemi vurgulanmaktaydı. Sağlıklı yetişkinlerin çalışabilecek durumdayken topluma ve devlete yük olması, dilenmesi, aylıklık, serserilik etmesi hoş karşılanmamaktaydı. Örneğin fizikî hiçbir sorunu olmadığı hâlde çalışmayarak dilenenlere sert yaptırımlar uygulanmaktaydı. 1536’da Tudor döneminde çıkarılan yasada dilenmenin doğru olmadığı ve dilenenlerin cezalandırılacağı belirtilmekteydi.⁷ Bu bağlamda hem İslâm dünyasında hem de Batı’da “hak eden” yoksul vurgusu önem kazanmakta, muhtaç olana yardım dinî temayüller başta olmak üzere başka pek çok sebeple önemsenmekte ve çalışmayan, serserilik, dilencilik eden kesim sosyal kontrol altına alınmaktaydı. Batı’da Protestanlığın ortaya çıkmasıyla etkin hâle gelen çalışmaya övgü ile Hristiyan hayırseverliği, “ulusun zenginliği için bir masraf, müsamaha gösterilemez bir yük” olarak görülmeye başlandı.⁸ Protestan ahlâkın Avrupa’da yayılması ile yoksulların aylak bırakılmaması, çalıştırılması gerekliliği ilkesi benimsendi ve bu durum henüz XVII. yüzyıl başlarında İngiltere’de yoksullar evi (*workhouse*) olarak adlandırılan kurumların ortaya çıkmasında etkili oldu. Bu döneme kadar ise yoksullar, kilisenin yardımlarıyla yaşamlarını sürdürmekteydi. Yoksullar, varlıklı kimselerin bu asimetrik ilişkide onlara yardımda bulunarak bir nevi ruhunu sağaltıp dinî vecibelerini yerine getirdiği araçlardı. Ancak yeni düzende:“(…) Hiç ayırım yapmadan yaşlılar, sakatlar, çalışmayan veya çalışmak istemeyen kimseler, eşcinseller, akıl hastaları, müsrif babalar, hayırsız evlatlar kapatılıyordu; hepsi birden aynı yere kapatılıyordu.”⁹ Bu kapatılma, meşruiyet sınırları dışında kalan, ideal toplum tahayyülüne uymayan herkesi kapsıyordu. Toplumsal huzurun tesisinde önemli bir yer edinen çalışma ahlâkı, en çok da topluma ve devlete yük olan ve mevcut düzeni tehdit edenler içindi. Toplumun huzurunu iş görür yoksullar kitlesinin varlığına bağlayan İngiliz iktisatçı Mandeville, dönemin ideal toplum tahayyülüne dair şunları ifade etmekteydi:

“(…) Yoksulların mümkün olduğu kadar büyük bir kısmının asla aylak bırakılmaması ve ayrıca bunların ellerine ne geçiyorsa bunu sürekli olarak harcamaları bütün zengin ulusların çıkarlarına uygun ola bir şeydir. Hayatlarını günlük çalışmalarlarıyla kazanan kimseler, kendilerini işe yarar insanlar haline getirecek ihtiyaçlarından başka bir dürtüye sahip değildir; bunun için, onların bu ihtiyaçlarını hafifletmek akıllılık, tamamıyla yok edip tatmin etmek ise delilik olur. Ona orta karar bir ücret verilmelidir... Köleliğe yer vermeyen hür bir ülkede en güvenilir zenginlik, iş görür yoksullar

⁷ Yaman, *a.g.e.*, s. 16.

⁸ Bauman, *a.g.e.*, s. 128.

⁹ Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

kitlesinden oluşur. Toplumunu mutlu kılmak ve halkın kendisini kötü koşullar içinde hoşnut tutmak için, büyük çoğunluğun hem cahil hem de yoksul kalması gereklidir.”¹⁰

Bu dönemin ideal toplum tahayyülünde “kapatılma” en işlevsel çözüm olarak görülmekteydi. Fransız filozof ve tarihçi Foucault bu durumu-çalışmayan veya çalışmak istemeyen, sabit işi ve evi olmayanların ıslah edildiği bir mekân ve eylem olarak- “Büyük Kapatılma” şeklinde kavramsallaştırmaktaydı¹¹ ve “Büyük Kapatılma” sürecini başlatan temel etkenleri ise ekonomik ve siyasî nedenler olarak görmekteydi. Bahse konu kapatılmada amaç, ekonomik kriz anında aç kalan işsiz ve aylak kesimin başkaldırması tehlikesine karşı güvenli bir önlem almak ve kapatılmış olanların kriz geçtikten sonra ucuz ve kolayca denetlenebilir bir iş gücü oluşturmasını sağlamaktı.¹² Bu bağlamda çalışma yurtları, iş görür yoksullar kitlesinin önemli bir kısmını ıslah ederek aylaklıktan emek sınıfına dahil etme işlevini görmekteydi.

Bu süreçte İngiltere’de yardımı hak etmeyen yoksullar kapatılıp ıslah edilerek emek piyasasına dahil edilirken, çalışan yoksullar sınıfı ise çıkarılan bir dizi yasa ile baskı altında tutuluyordu. Marx, bu durumu şöyle ifade etmekteydi: “Mülklerinden zorla sürülüp çıkarılan ve serseriliğe mahkûm edilen kır nüfusu, korkunç bir terör aracı olarak yararlanılan yasalar altında kırbaçla dövülmek, kızgın demirle dağlanmak ve her türlü işkence altında inletilmek suretiyle ücretli çalışma sisteminin zorunlu kıldığı disipline alıştırdı.¹³ Mülksüzleştirilip soyut emek olarak istihdam edilenlere yönelik çıkarılan yasalar, onların yeni yaşamlarının izini sürmemizi sağlayan önemli tarihsel belgelerdir. Bu bağlamda kalpazanlık, sahtekârlık, dolandırıcılık vb. pek çok şeyin arttığı düzen bozucu hareketlere ve çalışan yoksullar sınıfının denetimine yönelik çıkarılan yasalar baskıyı içermekteydi:

“Baskı, dönemin temel yasalarında kendisini hissettirmektedir; bu yasaların adlarından da bellidir: İsyân Yasası, Sürgün Yasası, Örgütlenme Yasası, Yoksullar Yurdu Yasası ve Kara yasa. 1715 tarihli İsyân Yasası, yönetici sınıfa, XVIII. yüzyılda işçi sınıfının kolektif eylemine karşı, en basit, en esnek en sık kullanılan kanun silahını sağlamış oldu. 1719 tarihli Sürgün Yasası, cezaların uygulanmasına ilişkin bir ikilemi çözmeye yardımcı oldu. Mahkemeler ya suçluyu asmaya ya da suçlunun parmağını damgalayarak gitmesine izin vermeye mecbur bırakılıyordu. 1721 tarihli Örgütlenme Yasası, ustabaşı dokumacıların, ücretlerini artırmak ve olağan çalışma saatlerini azaltmak için örgütlenmelerini yasa dışı ilan etmiştir. Aynı yıl XVIII. yüzyılın kötülüğüyle en fazla ün salan ceza

---

¹⁰ Aktaran Marx, *Kapital*, s. 595.

¹¹ Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12.

¹² Foucault, *a.g.e.*, s. 12.

¹³ Marx, *Kapital*, s. 707.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

tüzüğü yaşama geçirilmiştir: Kara Waltham Yasası. Tarihçiler, bu yasanın, XVIII. yüzyılın intikamcı adaletinin, sanki su seviyesindeki yükselmenin başlangıcı gibi, sinyalini verdiğini yazdılar.”¹⁴

Kıyası tarımın ticarileşmesi, kırdan kente göçün artması ile yoksulluk problemi ortadan kalkmıyor feodal üretim tarzı yoksulu, yerini kapitalist üretim tarzı yoksuluna bırakıyordu. Dolayısıyla üretim araçlarından koparılan¹⁵ büyük kitleler ücretli çalışana dönüşüyor ve çalışan yoksullar (*labouring poor*) sınıfını oluşturuyordu. Sanayi Devrimi ile kentler, fabrika merkezli, civarında çalışan yoksulların barındıkları birer şehre dönüşmekte, beraberinde barınma ihtiyacını dahi karşılayamayan pek çok evsiz, sefil, dilenen yoksulun yer aldığı “sosyal kontrolü” gerekli kılan bir yaşam alanı imajı taşımaya başlamaktaydı. Geçimlik ekonominin egemenliğinden kâr ekonomisine geçilen bu süreçte emek gücü büyük önem arz etmekteydi. Dolayısıyla mevcut nüfus çalışmalı ve servetin kaynağının emek olarak ölçüldüğü yeni dünya düzeninde aylıklık yapılmamalıydı. XVII. yüzyılda değişen bu yoksulluk algısı, yoksulları artık bir işgücü ve üstelik ziyan edilmemesi gereken bir üretim faktörü olarak görmeye başladı.¹⁶ Artık yoksullar, zenginlerin sadakayla ruhlarını arındırdıkları bir varoluştan ziyade çalışmakla yükümlüydü.¹⁷

Bahse konu İngiliz deneyimi, topluma refah hizmetleri götürürken diğer yandan da nüfusun sosyal ve ahlâkî kontrolünü sağlayan sosyal devletin temeliydi. “Büyük kapatılma” kavramsallaştırmasının en önemli örneklerinden biri olan çalışma yurtları devletin sosyal denetimi sağladığı kurumlardan ilkiydi. Varlıklıların vicdanlarını tatmin etme aracı olarak gördükleri yoksullar, sosyal politikanın temel belirleyicisi olan kapitalizmin etkin olmasıyla birlikte “zenginliği yaratan işgücü” haline geldi¹⁸ ve çalışma yurtları, bu işgücünün önemli bir kısmının ıslah edilip aylıklıktan emek sınıfına dahil edildikleri kurum işlevini gördü.

---

¹⁴ Linebaugh, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁵ Tarımla uğraşan halkı topraktan koparıp mülksüzleştiren son büyük süreç, “clearing of estates” (gayrimenkullerin temizlenmesi, gerçekte bunların üzerindeki insanların dışarı atılması) olmuştur. Böylece tarım işçileri artık kendileri tarafından işlenen topraklar üzerinde başlarını sokacak bir kulübecik için gerekli olan toprak parçasını bile bulamıyordu. Bkz. Marx, *Kapital*, s. 700.

¹⁶ Buğra, *a.g.e.*, s.26.

¹⁷ Avrupa’da yoksulluğun tarihi üzerine önemli bir çalışması bulunan Geremek:” Orta çağ Avrupası’nın tarımsal medeniyeti içinde, sadece sadakayla geçinen bir kesimin varlığı büyük bir toplumsal rahatsızlık uyandırmıyordu. Aksine, yoksulların belirli bir toplumsal işlevi vardı çünkü onlar zenginlerin sadaka vererek ruhlarının selametini sağlamalarına vesile oluyorlardı. Dilencilik ve sadaka, toplum düzeninin asli bir parçası olarak var oluyordu. Ancak erken modern çağda yoksulluk algısı değişiyor ve yoksulların varlık nedeni zenginlerin ruhsal selameti olmaktan çıkıp, çalışmayla tanımlanmaya başlıyordu.” Bkz. Aktaran Buğra, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁸ Esin Hamdi Dinçer, “İktidar Karşısında Vatandaşın İktidarı: Refah Rejimi Bağlamında Yönetimsellik Anlayışının Eleştirisi”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, s. 34.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

Böylelikle İngiliz deneyimi başta Avrupa olmak üzere oldukça geniş bir sahada etkin rol oynadı, kuşkusuz bu deneyimi Osmanlı Devleti de yakından takip etmekteydi.

Osmanlı yönetiminin sosyal devlet kapsamında değerlendirilebilecek politika ve uygulamalarını kabaca üç döneme ayırmak mümkündür. Bunlar: geleneksel yardımlaşma ağlarının vakıflar marifetiyle yürütüldüğü klasik dönem, II. Abdülhamid dönemine özgü paternalist anlayışın hâkim olduğu, tebaasını koruyup kollayan, muhtaçları kimsesiz bırakmayan, otuz yıllık ara dönem ve modern, seküler anlamda sosyal devlet, sosyal politika uygulamalarının sarıh bir şekilde izinin sürülebileceği II. Meşrutiyet dönemi. İngiltere’de yaşananları basından takip eden Osmanlı aydınları, kentin sokaklarında aylıklık ederek çalışmadan dolaşan, dilenen, serserilik eden ve devletin imajını¹⁹ zedeleyen bu grupların denetimini sağlamanın öneminden bahsetmekteydi. Osmanlı eliti tarafından, aylıklığın sosyal ve ahlâkî bir sorun olarak algılandığı *Sabah* gazetesinde çıkan bir haberde görülmekte. Örneğin *Sabah* gazetesinden bir yazar dilencilik için şu ifadeyi kullanır: “*İlm-i servet kavâidine muhaliftir.*”²⁰ Çalışmanın her bireyin sosyal ve ahlâkî bir görevi olduğu ilkesi Osmanlı ileri gelenleri tarafından benimsenmekte çözüm önerileri ve uygulamalar bu ilke doğrultusunda şekillendirilmekteydi. Önerilerden biri muhacirler için uygulanan politikaların dilencilere de uygulanması gerekliliğiydi. Hükümet dilencilere, toprak, tohum, tarım aletleri vererek onların üretime katkıda bulunmasını, istihdam edilmelerini sağlamalıdır.²¹ Dâhiliye Encümeni Mazbata Muharriri Fuad Hulusi Bey, serserilerin tarımsal kolonilere gönderildiği Almanya ve Belçika modelinin örnek alınarak cezai müeyyidelere dayanan Fransız anlayışının terk edilmesi gerektiğini savunur. Ek olarak şu çözüm önerisinde bulunur: “(...) *Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunnamesi’nde ayrıca dâr’üla-cezeler, hastaneler, gurabahaler, sanayi mektepleri gibi müesseseler yapılarak bunların orada istihdam ve iaşesine çalışmak Hükümet için heyeti içtimaiye için bir borçtur, bir vazifedir.*”²² Osmanlı

---

¹⁹ Dış basına yansıyan haberler, özellikle fotoğraflar devletin imajına zarar verdiği gerekçesiyle devlet ricalinin ileri gelenleri ve aydınlar tarafından mevcut hükümete iletilmiş ve gerekli önlemlerin alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir. 1890’lı yıllara ait gazete koleksiyonlarının taranması dilencilikle ilgili kaygıların yaygınlığını ortaya koymaktadır. Örneğin birçok gazetede, dilencilerin kamusal mekânlarda son derece çirkin bir görüntü oluşturduğuna bu durumun Osmanlı devletinin modern görüntüsünü zedelediğine dair haberler yer almıştır. Bkz. Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, 79.

²⁰ Özbek, *a.g.e.*, s. 81.

²¹ Öneride bulunan *Sabah* gazetesi yazarı Fransa, Hollanda ve İsviçre’de işsiz güçsüzlerin tarımsal kolonilere gönderildiğinden ve bu kişilerin çalışma yoluyla istihdam edildiğinden haberdar olduğu yorumunda bulunan Özbek Osmanlı elitinin toplum ve ekonomiye dair yeni bir algılayış ve farklı bir zihniyet geliştirdiğini savunur. Bk. Özbek, *a.g.e.*, s. 85.

²² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Kırkbeşinci İnikat, C. 2, Devre 1, 11 Mart 1325 (24 Mart 1909), s. 424.

ileri gelenlerinin öneri ve fikirleri mevcut hükümet tarafından da desteklenmiş ve pek çoğu uygulamaya koyulmuştur.

2.Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devletin Mücessem Sembolü Olarak Dâr’ül-aceze

1853 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşlarının ardından yaşanan sosyo-ekonomik buhranlar, mevcut yönetimin artan yoksulluk karşısında birtakım “modern” önlem ve düzenlemelerde bulunmasına neden oldu. Artan yoksul sayısı, fuhuş, suç, dilenme gibi olguların daha sık ve şiddetli yaşanmasına sebep olurken toplumun huzur ve ahlâkî yapısını tehdit eder hale geldi.²³ Geleneksel dayanışma ağlarının terki gerekliliği noktasında hemfikir olan devlet ricâli, modern anlamda devlet eliyle kontrol edilen kurum ve politikalara ihtiyaç duydu. Meşruiyet sınırı dışında kalanların ıslah edilerek yaşama yeniden kazandırıldığı bu toplum tahayyülünde gerçekten çalışamayacak ve bakıma muhtaç durumda olan tebaanın ise devletin inşa ettiği bu kurumlarda müdafaası esas alındı. Tüm bu temayüllerin sembolü olarak okuyabileceğimiz Dâr’ül-aceze’nin, Osmanlı tarihinde modern anlamda sosyal devlet gelişiminin miadı olarak kabul edilmesi abartılı olmayacaktır.

Dâr’ül-aceze hakkında ulaşılabilen en eski belge 7 Eylül 1886 tarihlidir. Meclis-i Mahsus-ı Vükela bu tarihte devletin payitahtını adeta hasta ve sakat sergisine çeviren dilencilere bir çare bulmak amacıyla toplandı. Görüşmeler sonunda İstanbul’da din, mezhep ve ırk ayrımı gözetilmeksizin dilenmek zorunda kalanların barınacağı bir Dâr’ül-aceze yapımı tasarlandı. Ancak uzunca bir süre bu kurumun hayata geçirilmesi için bir çaba sarf edilmedi.²⁴ Bundan dört yıl sonra II. Abdülhamid, yayınladığı 30 Mart 1890 tarihli iradesiyle²⁵ konuya ilişkin projelerin kendisine bildirilmesini istedi. Kimsesiz sokak çocukları ile alil ve sakatların barındırılması için bir tesis açılması gerekliliğini vurgulayan bu irade ile “resmiyet” kazanmış olan kurumun adının Dâr’ül-aceze olarak belirlenmesine ise 7 Nisan 1890 tarihli fermanla karar verildi.²⁶ Dersaadet’te ve sair vilayetlerde dilencilik yapan kimsesiz çocuklarla hasta ve

²³ Yüzyıl sonunda yoksulluğun ulaştığı boyutu tam olarak saptamak mümkün olmasa da artan suç, fuhuş, dilencilik gibi sosyal problemler üzerinden okumak mümkün olabilir. Şüphesiz ki yoksulluk pek çok sosyal problemin kaynağıdır ancak yoksul=suçlu formülasyonuna götürebilecek bu “sorunlu” yaklaşıma temkinli davranmakta fayda vardır.

²⁴ 7 Eylül 1886’da Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi’nde İstanbul’da bir Dâr’ül-aceze kurulması kararlaştırılır. 31 Ocak 1896’da II. Abdülhamid’in viladet günü Dâr’ül-aceze’nin Dahiliye Nezareti’ne bağlı olarak resmen açılması. Bkz. Nuran Yıldırım, *İstanbul Dâr’ül-aceze Müessesesi Tarihi*, İstanbul: Dâr’ül-aceze Vakfı Yayınları, 1996, s. 1. Yıldırım 1997 yılında Dâr’ül-aceze vakfı tarafından finanse edilmiş olan bir proje kapsamında kurumun ayrıntılı bir tarihini hazırlamıştır. Osmanlı Arşivi ve gazetelerdeki kurumla ilgili neredeyse bütün belgeleri çalışmasında başarılı bir şekilde kullanan Yıldırım, Dâr’ül-aceze hakkında malumat sahibi olmak isteyenler için başat başvuru kaynağı olmaktadır.

²⁵ BOA., İ. DH, 1176/91967, 18 Mart 1306 (30 Mart 1890).

²⁶ BOA, DH. MKY, 1714/96, 25 Mart 1306 (6 Nisan 1890).

sakat yaşlıların barınacakları bir yer tahsisi ve Dersaadet'te inşa edilecek Dâr'ül-aceze'nin masraflarının nereden karşılanacağına dair bir nizamname içeren bu arşiv kaydı, Dâr'ül-aceze'nin kurumsal tarihine dair önemli malumatlar içermektedir. Dâr'ül-aceze'nin kurulmasına yönelik çalışmaların o dönemde dilencilik yaygın olduğu Londra, Paris ve Berlin gibi Avrupa şehirlerindeki dilencilikle mücadele yöntemlerinden esinlenilerek sürdürüldüğünü hatırlatmakta fayda vardır.²⁷ Bu maksatla Meclis-i Mahsus-ı Vükela'nın 25 Şubat 1891 tarihli toplantısında Avrupa'daki Dâr'ül-aceze benzeri kurumlar hakkında araştırma ve yazışmalar yapıldı.²⁸

Modernleşme atılımlarına hız verilen Osmanlı Devleti'nde, düalist yapının göze çarptığı II. Abdülhamid dönemini bir geçiş süreci olarak değerlendirmek mümkündür. II. Abdülhamid,²⁹ modern, sistemli, kurumsallaşmış ve standart sosyal refah uygulamalarını kendi hazinesinden destekleyerek modern ve geleneksel uygulamaları bir araya getirdi.³⁰ Atiyye-i seniyye II. Abdülhamid dönemi geleneksel sosyal yardım uygulamaları içerisinde en göze çarpanıdır. Hayır işleri ve atiyye-i seniyyeler, Abdülhamid rejiminin meşruiyetini güçlendirmesine de katkı sağladı.³¹ Bu uygulama ile padişah, yoksul ve yardıma muhtaç kimselere doğrudan kendi hazinesinden bahşettiği hediyeler aracılığıyla tebaasını koruyup kollamakta ve erkini, kudretini yeniden üretme imkânı yakalamaktaydı. Zira padişah hediyelerinin geniş bir kitleye siyasî mesajlar iletme işlevi de vardı. Padişahın hediyeleri yalnızca bizzat hediye verilen kişiyi ilgilendirmemekte³², bilakis daha geniş bir zümreyi hedef almaktaydı.³³ II. Abdülhamid dönemi hediye sistemini diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri de bunu törensel bir biçimde gerçekleştirip matbuat yoluyla³⁴ geniş kitlelere yaymak oldu.

3. Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Kopuş

²⁷ Nurettin Birol, "II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarından Dâr'ül-aceze'nin Yapımı ve Halil Rıfat Paşa'nın Çalışmaları", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 2017, 36.

²⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. S. 24.

²⁹ Dâr'ül-aceze'nin inşa masrafları için bastırılan biletlerden on bin liralık kısmının padişah tarafından peyderpey ihşanda bulunularak satın alınacağı bilgisini içeren belge için bkz. *BOA*, HH.İ, 223/114, 20 Teşrîn-i sâni 1309 (2 Aralık 1893).

³⁰ Esra Demirci Akyol, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Sosyal Politika Uygulamaları", *Sosyal Politika Çalışmaları*, Sayı 31, 2013, s. 36.

³¹ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 123.

³² Padişahla fakir ahali arasındaki hediye ilişkisi karşılıklılık ilkesi temelinde değerlendirilmelidir. Bu karşılıklılık, ifadesini, padişahın fakir ahalinin sorunlarını yakından takip etmesi ve onları koruma ve kollama doğrultusundaki faaliyetlerine mukabil, ahalinin de padişaha karşı itaat ve bağlılık duygusu taşımasının beklenmesinde bulmaktadır. Özbek, *a.g.e.*, s. 123.

³³ Özbek, *a.g.e.*, 121.

³⁴ Özbek, *a.g.e.*, 132.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

İmparatorluğun modern bir görünüm aldığı, bürokratik, sürekli bir hizmet anlayışının varlığını sürdürmeye başladığı ve vatandaşlık bağının önem kazandığı II. Meşrutiyet döneminde, sosyal devletin cismani bir görünümü olarak nitelendirebileceğimiz Dâr'ül-aceze, gelenekten kopuşun önemli bir sembolüdür. Ancak Dâr'ül-aceze'nin kuruluş amacının yalnızca artan yoksul ve muhtaçlara bir an evvel el uzatmak olmadığını hatırlatmakta fayda vardır.³⁵ Açılmasında, artan dilencilerin³⁶ kontrol altına alınmasının gerekliliği fikri temel motivasyon olmuştur:

“1895'ten önceki yıllarda sokaklarda binlerce kimsenin dolaşp dilendiği görülmekte ve bu vaziyet dikkati çekmekte idi. İşte bunları toplayıp barındırmak ve işe, güce kudret olanları çalıştırmak ve aynı zamanda bu gibilere bir sanat öğretmiş olma fikri uyanmış ve Dâr'ül-aceze'nin yapılıp açılması düşüncesi belirmiştir.”³⁷

Bir dilenci kızın ağzından ise Dâr'ül-aceze'nin açılışı umut ve heyecanla dökülür:

“Ah! Hünkâr bize büyük bir ev yaptırıyor. Burada çok rahat edeceğiz diye arkadaşlar söylüyor. Ben de çok seviniyorum. Allah padişahımıza uzun ömürler versin.”³⁸

İstanbul'da dilencilik ile mücadelenin XVI. asırda başlayan ve dört yüz yıldan beridir halledilemeyen bir mesele olduğunu ifade eden Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde³⁹ dilenci betimlemesini şöyle yapar:

“Her kötülüğün anası tembelliktir derler. Dilenci de o kahpenin doğurduğu veled-i zinâdır; ham elli, ham kafalı, bütün sermayesi, hüneri, marifeti

---

³⁵ Özbek, *a.g.e.*, s. 201. II. Abdülhamid'in hayratı olarak kurulmakta olan Dâr'ül-aceze'nin, basit bir “yoksullar evi” olduğunu düşünmek son derece yanlıştır. Bu kurum bilakis iç ve dış kamuoyunu etkilemek üzere planlanmıştır. Bu hedefe, kurumun mimari yapısının ihtişamıyla değil, sağlayacağı hizmetlerin modern niteliğiyle ulaşılabilecekti. Dâr'ül-aceze her şeyden evvel II. Abdülhamid'in, halkın refah ve sağlığı konusunda taşımakta olduğu ilgiyi temsil etmek üzere kurgulanmıştı ve bu anlamda türünün bütün özelliklerini bağrında taşıyan örnek bir kurum olmalıydı. Bu kurum, hastaneleri, koğuşları, atölyeleri, okulları ve ibadethaneleriyle farklı yoksul kategorilerinin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde tasarlanmıştı. Birimler, erkek ve kadınlar için ayrı ayrı koğuşlar ve hastaneler, kimsesiz bebekler için bir ırzahane/kreş, bir yetimhane, çalışabilecek yaşta olanlara iş sağlamak ve meslek kazandırmak üzere çeşitli imalathaneler, bir adet bakteriyolojihane, bir mekteb-i ibtidai ve cami ve değişik cemaatler için kiliselerden oluşmaktaydı. Özbek, *a.g.e.*, 207.

³⁶ Yakalanarak Dâr'ül-aceze'ye teslim edilen dilencilerin listesi için bkz. BOA, DH. DACZ, 3/118, 5 Ağustos 1317 (18 Ağustos 1901); Dâr'ül-aceze'ye gönderilen dilencilere dair Zabtiye Nezareti'nin yazısı için bkz. BOA, DH. DACZ, 3/110, 26 Nisan 1316 (9 Mayıs 1900).

³⁷ Reşad Ekrem Koçu, “Dâr'ül-aceze”, *İstanbul Ansiklopedisi*, içinde, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966, 4243.

³⁸ Kadri, “Bir Dilenci Kızla Mukaleme”, *Servet-i Fünun 10*, S. 237, (Eylül 1895), 24.

³⁹ Koçu, *a.g.e.*, s. 4573.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

alınıdaki ar, utanma duvarını çatlatıp avuç açmaktan ve insanlığın şefkat, yardım duygularını iblisâne sömürmekten ibarettir. Çalışmayan hakiki düşkünler, hakikaten yardıma muhtaç olanlar derin bir yoksulluk girdabı içinde, bin bir dert ile kıvrılarak muhayyilemizin hududu dışında mahrumiyetlere göğüs gererek yaşarlar. Dâr'ül-aceze'ye sığınamazlarsa el avuç açma zilletini gösteremedikleri için her an halâskâr ölümü dört gözle beklerler.”⁴⁰

Milletlerin mustarip olduğu toplumsal bir hastalık olarak görülen tembellik,⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu örneğinde mensuplarını ve İmparatorluğun uluslararası sistemdeki konumunu tanımlayan ve ilerlemesini engelleyen bir kavram olarak kullanılmıştır.⁴² Osmanlı devlet adamları ıslahat kanunları ve nizamnameleri çıkarırken, kamuya mal olmuş aydınlar (ahlâkçılar, romancılar, polemikçiler, çeşitli kademelerden bürokratlar, eğitimciler, gazeteciler, ulema mensupları gibi her türden kültür üreticisi) ise tembelliği ortadan kaldırma ve bir ulus inşa etme rolüne soyundular.⁴³ Yardımı hak eden ve etmeyenler ayrımını “tembellik” mefhumu ile temellendiren Koçu da bu bağlamda dönemin “makbul” yoksul muhayyilesine dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. Tembellik⁴⁴ ederek dilenmeyi seçen merhametsiz, kadın-erkek bütün iffet ve namus kaygılarından sıyrılmış dilencilerin⁴⁵ aksine “makbul” yoksulların, devletin yardımına dahi erişemese de ölümü göze alacak kadar onurlu olduklarını belirtir. “*Dilencilik memleketimizde içtimai bir yara, bir çibandır. Dilenciliği zabita takibi ile önlemek koca karı ilacı, hava cıva merhemi ile tedaviye benzer. Bu yaraya,*

---

⁴⁰ Koçu, *a.g.e.*, s. 4573.

⁴¹ “Pek çok savunucusu için çalışkanlık, ilerlemenin bir aracı olmaktan ibaret değildi. Çalışkanlık ilerlemek anlamına da geliyordu ve dolayısıyla modernliğin kendisiydi. Bu formüleştirmelerin arkasında, her bir bireyin çabasının, ulusal ilerlemenin temelini ve enerjisini yarattığı ve ulusun bir bütün olarak kurtuluşunun ya da yok olmasının, her bir vatandaşının devlete faal ve bilinçli biçimde katkı vermesine bağlı olduğu şeklinde zımni bir varsayım bulunmaktaydı. Başka bir deyişle her bir birey, ulusun ilerlemesinden maddi ve manevi olarak sorumluydu.” Melis Hafez, *Osmanlı’da Tembellenin İcadı*, Fol Kitap, Ankara, 2023, s. 25.

⁴² Hafez, *a.g.e.*, s. 20.

⁴³ Hafez, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁴ Bedenen güçlü olduğu halde çalışmayanlar ve serserilik yapanlar Darülaceze’ye sevk edilerek dilencilerin azaltılması hususunda tedbir alınmıştır. Bunun için Bkz. *BOA*, DH. MUİ, 85/33, 07.04.1328. İstanbul ve Beyoğlu’nda çoğalan dilenciler toplattırılarak malul olanlar Dâr’ül-aceze’ye gönderilmiş, sağlam olanlar hakkında ise Serseri Nizamnamesine uygun davranılması gerektiği belirtilmiştir.

⁴⁵ 1896’da yayınlanan Dâr’ül-aceze Nizamnamesi’nde; “Dâr’ül-aceze’ye müracaat etmeyip dilenmeye devam edenler zabita tarafından toplanıp Dâr’ül-aceze’ye sevk edileceklerdir, taşralı olanlar da memleketlerine gönderilecektir. Halkı iz’ac etmeyecek bir şey satarak dolaşacak dilencilere dokunulmayacaktır. “Bkz. Aktaran Koçu, *a.g.e.*, s.4576; “Dâr’ül-aceze’ye müracaat etmeyip veya teslim edildikleri halde salıverilen hasta ve kimsesizlerin sokaklarda dilenmelerinin önlenmesi için ilgili nizamnamelerin harfiyen uygulanması...”. Bk. *BOA*, DH. MKT, 2178/1, 3 Teşrin-i sâni 1316 (16 Kasım 1900).

çıbana operatör eliyle ameliyat lazımdır”⁴⁶ önerisinde bulunan Koçu, kuşkusuz tıpkı Batı’da olduğu gibi devletin bu sorunu çözmek için çok daha radikal⁴⁷ bir girişimde bulunması gerektiğinin altını çizer. Zira kendi başına ne kadar özgün olursa olsun, Osmanlı deneyimi dünya genelindeki geniş çaplı değişimlerden bağımsız bir hâlde değildi. İngiltere’de inşa edilen “*Workhouse*” yani “Yoksullar Evi”ne benzer bir kurum olan Dâr’ül-aceze, göçler ile artan nüfus ve yoksulluğun sebep olduğu dilencilik, fuhuş gibi sosyal problemlerin denetimini kolaylaştırırken, gerçekten kimsesiz, yoksul ve yardıma muhtaç kişilerin barınabileceği bir mekân olma özelliği ile mezbûr radikalliğin simgesi olarak kurulacaktır ve böylece “makbul yoksul kadınlar” şeklinde kategorize edebileceğimiz gerçekten yardıma muhtaç kesim Dâr’ül-aceze’de barındırılmaya hak kazanacaktır. Bu dönemde imparatorluğun ilerlemesine katkıda bulunacak ideal vatandaşın inşası sıkı çalışma, disiplin ve çalışkanlık gibi belirteçleri içeriyordu.⁴⁸ Dolayısıyla çalışmayarak aylıklık, serserilik eden, “hak etmeyen” yoksulu ayırmak ve ideal toplum tahayyülüne uygun birer vatandaş hâline getirmek önem arz ediyordu.

Dâr’ül-aceze’nin kuruluşundan 1 Ağustos 1945’e kadar müesseseye 11.214 kadın, 9216 kız çocuk kabul edildiği tespit edilmiştir.⁴⁹ 1906 tarihli arşiv belgesi Dâr’ül-aceze’nin kuruluşundan (1896) 1904’e kadar 313 kadının Dâr’ül-aceze’de kaldığını göstermektedir.⁵⁰ 1911 yılında kuruma 245 kadının alındığını ve aynı yıl içinde kurumdan 109 kadının tahliye edildiğini görmekteyiz.⁵¹ Tahliyeler ölüm nedeniyle olduğu gibi uygunsuz davranışlarda bulunup kurumun huzurunu kaçırmaktan da kaynaklanabiliyordu. Kurumun huzurunu bozan kadınların bir daha kabul edilmemek üzere atıldıklarını geç tarihli bir arşiv kaydından öğrenmekteyiz. Mezkûr belge, Trablusgarp mültecilerinden Nadire isimli kadının Dâr’ül-

⁴⁶ Koçu, *a.g.e.*, s.4574.

⁴⁷ Muhtaç durumda olanların Dâr’ül-aceze’ye kabulü ile sürgün dışında bir yöntem geliştirilmiş oluyor ve Osmanlı gerçekten aciz ve yoksul olduğu için dilenenleri devlet himayesine alıyordu. Hak etmeyenler ise dönmek üzere sürgün ediliyordu memleketlerine. Hastalar ise hastanelere sevk edilerek kamunun hem düzeni hem sağlığı kontrol altına alınmış oluyordu. “Dersaadet’te köprü üzerinde bulunan dilencilerin toplanıp bir kısmının Dâr’ül-aceze’ye, cüzzamlı olanlarının Üsküdar Miskinler Dergâh’ına yerleştirilmesi ve taşralı olanların memleketlerine gönderilip geri dönmelerine fırsat verilmemesi.” *BOA*, DH. MKT, 2609/74, 15 Teşrin-i evvel 1323 (28 Ekim 1907).

⁴⁸ Hafez, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁹ Koçu, *a.g.e.*, s.4244.

⁵⁰ Bk. *BOA*, DH. DACZ, 7/21, 21 Şubat 1340 (21 Şubat 1924). Dâr’ül-aceze’nin kuruluşundan itibaren (21 Mart 1312) bu tarihe kadar (Ağustos 1320) Dâr’ül-aceze’de kalan 525 erkek, 313 kadının Dâr’ül-aceze’ye giriş tarihleri, memleketleri, isimleri, baba isimleri ve yaşlarını gösterir kadın ve erkek için ayrı ayrı hazırlanmış iki liste.

⁵¹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 147.

aceze'ye başvuruda bulunduğunu ancak daha önce kabul edilip huzursuzluk çıkardığı için kabulünün bir daha mümkün olmayacağı bilgisini içermektedir.⁵²

4. Sosyal Denetim Aracı Olarak Dâr'ül-aceze

Sosyal devlet pratiğinin salt “yardım” ile ilişkilendirilemeyeceği en önemli boyutlarından birinin de “denetleme” olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda, toplumun yerleşik ahlâkî ve sosyo-ekonomik dinamiklerini yerinden eden dilenci, fahişe, serseri, aylak kesimi, denetlenme mekanizmasının nasıl yürütüldüğünün izini sürebileceğimiz tarihsel özneler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Böylece “sosyal kontrol” ve “disiplin” mefhumları, müstakil bir sosyal devlet analizini içererek aşan başat enstrümanlar olacaklardır.

Devlet ricâli “uygunsuz” olarak nitelendirdiği meşruiyet sınırı dışında kalanları, özellikle kadınları, öncelikle sürgün⁵³ ederek sorunu çözmeye çabaladı. Bu zaten yüzyıllardır⁵⁴ başvurduğu geleneksel bir yöntemdi. Arşivde bu yöntemin kullanıldığını destekler nitelikte pek çok vesika mevcuttur. Fahişelik yapan kadınlar bekar ise babaları ve ailesiyle, evli iseler kocaları ve çocukları ile sürgün edilirdi.⁵⁵ Örneğin 1908 tarihli, “Uygunsuz makulesinden” Ayşe diğer adı Tercan kadın Dersaadet'te kimsesi olmadığı için dönüşüne meydan verilmeden İzmit'e gönderilmişti. Osmanlı Devleti, fuhuş yaparken yakaladığı kadınları Emniyet'te sorguya alırken araştırdığı ilk şey Dersaadet'te kimsesinin olup olmadığıydı. Kimsesi olmayanları bir daha kesinlikle dönmek üzere sınır dışı etmek uzun yıllar kullanılan başat çözüm yolu. 1904 tarihli arşiv kaydı benzer bir diğer örneği bize sunmaktadır: “Uygunsuz hareketleri tespit edilen Nikdar adlı kadın ile kızlarının Dersaadet'e gelmesine katıyen izin verilmeyecektir.” 30 Temmuz 1904 tarihinde Edirne yönetimi, zabıta tarafından Edirne'ye sürülmüş olan bu kadınların- Nikdar ve kızları Dürdane ile Suna- dilekçesini iletir. Dilekçede zaten İstanbullu olduklarını belirten kadınlar oraya dönmek istediklerini ifade ederler ancak talepleri İstanbullu oldukları gerçeği kabul edilse de mevcut yönetim tarafından reddedilir. Uygunsuz hareketlerde bulunan “makbul” olmayan bu

⁵² BOA, DH. UMVM, 165/76, 16 Nisan 1340 (16 Nisan 1924).

⁵³ Eskişehir'de yapılan şikâyet üzerine bazı ailelerin fuhuş yüzünden başka mahallere teb'id edildiği. Bk. BOA, DH.EUM.6.Şb., 18/52, 17 Teşrin-i evvel 1335 (17 Ekim 1919); Tedavi için Konya'dan Bursa'ya gitmek için izin isteyen Andon kızı Maria'nın evinde fuhuş yaptırmaktan dolayı sürgün edilmiştir. BOA, DH.EUM. 3. Şb.,24/18, 3 Şubat 1336 (3 Şubat 1920). Başka bir örnek için bkz. “Dışarıdan Kütahya'ya gelerek fuhuş yapan kadınların liva dışına çıkarılması”, BOA, DH.EUM.6.Şb, 43/30, 24 Teşrin-i sani 1336 (24 Kasım 1920).

⁵⁴ 1107 tarihli arşiv kaydı: “Bursa kadısına: İstanbul'un çeşitli semtlerinde fuhuş yapanların Bursa'ya sürülmesi. Bkz. BOA, A. DVNSMH.d,106/1309, 29 Nisan 1107 (9 Mayıs 1696).

⁵⁵ BOA, DH. MKT, 8 Kânûn-i sani 1305 (20 Ocak 1890); BOA, A. MKT. MVL,80/84; BOA, ŞD., 2538/42, 2 Nisan 1306 (14 Nisan 1890).

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

kadınlar, Dersaadet'in huzur ve ahlâkî yapısını bozma ihtimalinden böylece men' edilmiş olurlar.⁵⁶

Sürgün⁵⁷ İstanbul dışına olduğu gibi İstanbul içinde de olabiliyordu.⁵⁸ 10 Eylül 1907 tarihli arşiv kaydı Kadıköy Yeldeğirmeni civarında fuhuş yapan kadınların sürülmesi malumatını içermektedir. Mahalle sakinleri, evde zina yapıldığını ileri sürerek zabıta memurları ile evi basarlar. Sakine ve fuhuş yapan diğer kadınlar Bakırköy'e taşınırlar. Devlet, Üsküdar ve Kadıköy'e geçmemeleri için kadınları kefalete bağlar.⁵⁹

Sürgün gibi geleneksel yönteme alternatif olarak özellikle XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yönetimin sosyal devlet gibi davranıp fuhuş yapan kadınları Dâr'ül-aceze'ye kabul ettiğini ya da onlara iş imkânı sağlayarak fuhuş yapmayı engellemeye çalıştıklarını görmekteyiz. İstanbul'da özellikle Beyoğlu, Üsküdar civarında fuhuş yapan kadınların bazılarının memleketlerine sürgün edildiğini bir kısmının ise Dâr'ül-aceze'de uygun bir işe yerleştirildiklerini 1915 tarihli arşiv kaydından görmekteyiz.⁶⁰ Hacer⁶¹ ve Melek'in⁶² hikayesi de Dâr'ül-aceze'ye kabul edilen fahişelerin varlığını kanıtlamaktadır. Bulgaristan'dan İstanbul'a gelerek fuhuşa başlayan Hacer Dâr'ül-aceze'ye kabul edilen kadınlardandı. Hacer⁶³, Bulgaristan'ın Cumalı Kazası'ndan olup yaklaşık on yıl önce İstanbul'a gelerek geçimini fahişelik yaparak sağlamaya başlamıştı. Devletten yardım isteyen Hacer'in hizmetçilik vb. işlerde çalışırsa yine fuhuşa meyyali olur diye kabul edilmemiş, yetkililerce memleketinde yakın bir akrabası olup olmadığı sorulmuştur. Sofya Sefareti'nden gelen kimsesinin olmadığı ve Bulgaristan'a gönderilmemesi gerektiği cevabı üzerine iki aydan beri mûkim olduğu misafirhaneden alınarak Dâr'ül-aceze'ye yerleştirilmiştir. Devlet kimsesiz ve geçimini sağlayacak durumda olmayan bu kadını Dâr'ül-aceze'ye yerleştirmiştir. Hacer ile

⁵⁶ Nadir de olsa yaptığı işten pişmanlığını belirten kadınların affedilip sürülmediğine dair kayıt da mevcuttur. Samsun'da fuhuş yaptığı tespit edilen Anastasya'nın, memleketi olan Gümölcine'nin İskeçe kazasına gönderilmesi kararı üzerine pişman olduğu ve bir daha bu suçu işlemeyeceğine dair söz üzerine affedilmesi. *BOA*, DH.H, 41/3, 16 Eylül 1328 (29 Eylül 1912).

⁵⁷ Fuhuşa teşvik edenlerin de sürüldüğünü belirtmekte fayda vardır bkz. "Fuhuşa teşvikten dolayı Kayseri'ye sürülmüş olan kadınların geçimlerini temin için Ankara'ya veya uygun bir mahalle gönderilmeleri." *BOA*, DH.EUM.ADL, 12/31, 24 Kânûn-i sâni 1334 (24 Ocak 1918); Müslüman kadınları tehdit ve yalanlarla fuhuşa sevk eden Süleyman'ın Musul'a sürgün edilmesi. Bkz. *BOA*, ZB, 450/55, 18 Kânûn-i sâni 1315 (30 Ocak 1900).

⁵⁸ Hatta bazen fuhuş yapan kızlar yakalandığında sürgün edilmeyip ailelerine teslim ediliyorlardı. Örneğin; "Sirkeci'de bir otelde üç Müslüman kızla yakalanan yüzbaşının kaçtığı ve kızların ailelerine teslim edildiği." Bkz. *BOA*, DH.EUM.KADL, 4/38, 13 Kânûn-i sâni 1329 (26 Ocak 1914); Dersaadet'te fuhuş yapan Cideli Ayşe'nin ailesine teslim edilmesi. Bkz. *BOA*, DH.EUM.THR, 50/61, 17 Eylül 1328 (30 Eylül 1912).

⁵⁹ *BOA*, ZB., 478/65, 28 Ağustos 1323 (10 Eylül 1907).

⁶⁰ *BOA*, DH. İD, 76/22, 7 Mayıs 1331(20 Mayıs 1915).

⁶¹ *BOA*, DH. İD, 47/11, 3 Kânûn-i sâni 1326 (16 Ocak 1911).

⁶² *BOA*, DH. EUM. THR, 34/70, 17 Mayıs 1326 (30 Mayıs 1910).

⁶³ *BOA*, DH.İD., 47/11, 3 Kânûn-i sâni 1326 (16 Ocak 1911).

benzer imkândan faydalanan diğer bir kadın ise Melek'tir.⁶⁴ Melek Beyoğlu'nda bir otel odasında fuhuş yaparken yakalanmış ve tutuklanmıştır. Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne gönderilen yazıdan hikâyesini öğrendiğimiz Melek Arabistan'dan İstanbul'a gelmiş hizmetçilik işiyle uğraşmış ancak fuhuşa da bulaşmıştır. Arşiv kaydına göre Melek hademelik yapan bir adamla Beyoğlu Derviş Sokak'taki bir otelde fuhuş yaparken yakalanır ve tutuklanır. Meleğin sorgusunda aslen Arabistanlı olduğu ve Şeyh İbrahim isimli kişi tarafından İstanbul'a getirildiği öğrenilir. Bahse konu şahsın ölümü üzerine Melek Nazmi Bey isimli birine satılır. Onun yanından ayrılan Melek hizmetçilik yapmaya başlar. Ancak artık iş bulamadığını boşta olduğunu ve geçimini sağlayamadığını söyleyerek yardım ister, Meleğin yetkililerce Dâr'ül-aceze'ye yerleştirilmesine karar verilir.

Yukarıdaki arşiv kayıtlarının aksine fuhuş yaptıklarından kaynaklı Dâr'ül-aceze'ye kabulünün münasip olmayacağı bilgisini içeren vesikalar da mevcuttur. Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin fuhuşla mücadelede Dâr'ül-aceze'yi kullandığı savı abartılı olacaktır. Nitekim mezkûr kaynaklar bu mübalağalı savı çürütmektedir. Örneğin Hacer'in Dâr'ül-aceze'ye kabulü ile aynı tarihli başka bir vesikadan, fuhuşa alışmış kişilerin, Dâr'ül-aceze'ye kabulleri münasip olmayacağından şehremanetine bir tebligat gönderildiğini görmekteyiz.⁶⁵ Devlet erkânının en büyük korkusu fuhuşun yaygınlaşmasıydı, sefaletle baş edemeyen pek çok kadının buna meyyalinin devletin kendi açtığı kurumda zuhur etmesi engellenmesi gereken önemli hadiselerden biriydi. Yine 1910 yılına ait arşiv kaydında evsiz fahişelerin Dâr'ül-aceze'ye kabullerinin münasip olmayacağı ve bu gibilerden bulaşıcı hastalık taşıyanların hastanelere gönderilmelerinin elzem olduğu⁶⁶ malûmatı yer almaktadır. Osmanlı Devleti, Dâr'ül-aceze'ye kabul etmese de kamu sağlığını korumak maksadıyla bulaşıcı hastalık taşıyan kadınların tedavilerinin devlet tarafından karşılanmasını sağlamıştır.

1910 tarihli bir diğer belgede de İzmid'de mükim kadının namus ehli olmadığı bildirilerek Dâr'ül-aceze'ye kabul edilmediği⁶⁷ görülmektedir. Yine 1911 tarihli kayıt, Beşiktaş'ta bir Rum ile gayrimeşru ilişkide bulunduğu için söz konusu Rum'un itlafına sebep olan Bedriye adlı kadının, Nisa Tevkifhanesi ya da Dâr'ül-aceze'de misafir olarak barınmasının mümkün olmadığına karar verildiğini göstermektedir.⁶⁸ Bedriye'nin Zabtiye Nezareti'nce uygun bir yere nakline karar verilir.⁶⁹ Meskensiz fahişelerin Zabtiye Nezareti'ne

⁶⁴ BOA, DH.EUM.THR., 34/70, 17 Mayıs 1326 (30 Mayıs 1910).

⁶⁵ BOA, ZB., 327/113, 22 Ağustos 1324 (4 Eylül 1908).

⁶⁶ BOA, DH. MKT, 2632/61, 21 Eylül 1326 (4 Ekim 1910).

⁶⁷ BOA, DH.MKT, 2694/42, 4 Kânûn-i evvel 1326 (17 Aralık 1910). İzmid'de mükim Boşnak Faik Hamdi, Tatar Osman ve Abdullah Hasan'ın kadın oynatırken Boşnak İzzet ve arkadaşları tarafından basıldığı, aralarında çıkan hadisede Abdullah'ı vuran izzet Bey'in Adliye'ye tesliminin tebliği, kadının namus ehli olmadığı bildirilerek Dâr'ül-aceze'ye kabul edilmediğini içerir belge.

⁶⁸ BOA, DH. MKT, 2870/43, 19 Haziran 1327 (2 Temmuz 1911).

⁶⁹ BOA, DH. MKT, 2669/53, 2 Teşrin-i sâni 1326 (15 Kasım 1910).

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

ait Nisa Tevkifhanesi'nde muhafazaları ve hasta olanlarının, kadınlara mahsus hastanelerde tedavi edilmeleri bildirilir.⁷⁰ Dâr'ül-aceze'ye kabul edilmeyen evsiz hayat kadınları için bir barınak sağlamanın zorunlu olduğuna dair bir de tebligat şehremanetine gönderilir.⁷¹

Sıralanan arşiv kayıtları göstermektedir ki Osmanlı yönetimi, Dâr'ül-aceze'yi, meskensiz fahişelerin barınakları olarak tahayyül etmemekte,⁷² hastalık bulaştırılması, kurumun ahlâkî yapısının bozulması vb. gerekçelerle başvuruları reddetmektedir. Ancak bu, mağdur kadınların sorunlarına tamamen yüz çevirdiklerini tanıtlamamaktadır. Aksine, hastalık taşıyanların hastanelerde tedavilerinin⁷³ yapılması ya da barınak sorunlarının çözümü için başvurdukları yöntem ve yazışmalar sosyal devlet gibi davranıldığıının emareleri olarak okunabilmektedir.

1920 tarihli bir arşiv belgesi⁷⁴ bize Dâr'ül-aceze'nin, suçluların cezalarını tamamlayacakları bir mekân olarak da kullanıldığını göstermektedir. Kimsesiz ve çocuklu kadın mahkumların ceza sürelerini Dâr'ül-aceze'de özel bir odada tamamladıkları malumatını içeren kayıt istisnai bir örnek de olsa bu savı tanıtlamaktadır.

“Dâr'ül-aceze'de İslâmlarla birlikte Rum, Ermeni ve Yahudi unsurlarının da barınmaları esas kabul edilerek bunların dini ihtiyaçlarını karşılamak için de müessese içinde cami ile beraber kilise ve havralar da yapılmıştır.”⁷⁵

Dinî ayırımın yapılmadığını arşivde yer alan pek çok vesikadan görmekteyiz. Devlet, Musevi, Ermeni, Rum vb. milletinden olan vatandaşlarına da kurumlardan faydalanma imkânı tanımıştır. Örneğin 1900 tarihli belgeye göre Musevi milletinden olan kimsesiz ve muhtaç bir kadın Dâr'ül-aceze'ye kabul edilmiştir.⁷⁶ Mevcut yönetimin din değiştirerek Müslümanlığı seçenlere tanıdığı imkânlar çeşitli cemaatlerden kadınlar üzerinde etkili olmuştur. Mesela 1911 tarihli belgeye göre Ermeni iken Müslüman olan Fatma'ya Dâr'ül-aceze'den tahrirat

---

⁷⁰ BOA, DH. MKT, 2695/3, 5 Kânûn-i evvel 1326 (18 Aralık 1910):

⁷¹ BOA, DH.MKT, 2653/24, 15 Teşrîn-i evvel 1326 (28 Ekim 1910).

⁷² Hacer ve Melek gibi Dâr'ül-aceze'ye kabul edilen istisnai örnekleri hatırlatmakta da fayda vardır. Zira genel olarak devlet erkânı mevcut ortamın ahlâkî yapısının bozulmasından duyduğu kaygı ve bulaş riskinden kaynaklı fuhuşa bulaşan kadınları Dâr'ül-aceze vb. kurumlara yerleştirmekten çekinmiştir.

⁷³ Örneğin; Fuhuş yaptıkları kesin olarak tespit edilen kadınların tedavi için Erdek kazası Paşalimanı Nahiyesi frengi hastanesine gönderilmesi. Bkz. BOA, DH.EUM.SSM, 31/9, 16 Kânûn-i evvel 1336 (16 Aralık 1920); Gelibolu'da İngiliz askerleriyle fuhuş yapan bazı hastalıklı kadınların tedavi için Edirne'ye gönderilmesi. Bkz. BOA, DH.EUM.6.Şb, 49/44, 19 Mayıs 1337 (19 Mayıs 1921).

⁷⁴ BOA, DH. MB. HPS. M, 34/86, 25 Teşrîn-i sâni 1336 (25 Kasım 1920):

⁷⁵ Reşad Ekrem Koçu, “Dâr'ül-aceze”, *İstanbul Ansiklopedisi içinde*, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966, 4244.

⁷⁶ BOA, DH. DACZ, 3/111, 15 Mayıs 1316 (28 Mayıs 1900).

verilmiş ayrıca oğlunun da yatılı okula kaydı yapılmıştır.⁷⁷ Sefaletle mücadele eden Fatma'nın Müslümanlığı seçmesi hem Dâr'ül-aceze'ye kabulde kolaylık sağlamış hem de oğlunun eğitime erişmesinin yolunu açmıştır. 1904 tarihli belge yine ihtida eden bir gayrimüslim kadının Dâr'ül-aceze'ye kabulü malumatını içermektedir. Gemlikli olup Balıklı'daki ihtiyar kadınlara mahsus hastanede kalıyorken İslâmiyet'i kabul eden Rum cemaatinden Fatma adlı kadın Dâr'ül-aceze'ye kabul edilmiştir.⁷⁸ Kadınların Dâr'ül-aceze'ye kolaylıkla kabul edilmelerini düşündükleri için mi din değiştirdikleri yoksa bu durumdan tamamen bağımsız bir şey mi olduğuna dair değerlendirmede bulunmak güçtür. Ancak belgelerde bunun özellikle belirtilmiş olması düşündürücü. 1906 tarihli başka bir belgede Dersaadet ahalisinden ve bakıma ihtiyacı olduğu belirlenen Rum cemaatinden Maryo Hatun'un Dâr'ül-aceze'ye kabul edildiği bilgisine ulaşmaktayız.⁷⁹ Yanyalı ve Rum cemaatinden olup kimsesiz, malul ve doksan yaşını aşmış bulunan ve Patrikhane ile Estepalyaca kabul edilmeyen Farusu (Feroso) kadının da Dâr'ül-aceze'ye kabul edildiğini arşiv kayıtlarından görmek mümkün.⁸⁰ Patrikhane'nin dahi kabul etmediği yaşlı ve bakıma muhtaç kadının düşkünler evine kabul ediliyor oluşu diğer cemaatlere mensup tebaa üzerinde de olumlu bir izlenim yaratmakta, devletin zor durumda olan yaşlı, bakıma muhtaç kimselere el uzatması modern anlamda bir sosyal devlet gibi davranıldığını tanıtlamaktadır. Dolayısıyla her milletten, yaştan, sınıftan, cemaatten kişilerin barınabildiği kurumun özellikle kadın yoksulluğu ile mücadelede oldukça işlevsel olduğunu söylemek mümkün. Ancak kurumun sınırlı kapasitesi soruna yönelik köklü bir çözüm sağlamamaktadır. Devlet böylelikle kamusal alanda yaşlı ve bakıma muhtaç oldukları için dilenci kadınların görünürlüğü azaltarak modern imajına verilen zararı engellemekte çalışabilecek iyi durumda olan kadınlara sağladığı iş imkânları ile kadın istihdamına katkıda bulunmaktadır.

5.Kadının Çalışma Hayatına Kazandırılmasında Dâr'ül-aceze'nin Rolü

Dâr'ül-aceze, çalışamayacak durumdaki yoksul kadınlar için bir mesken olmanın yanı sıra üretime katkı sağlayabilecek sağlıklı bireylere meslekî eğitimin de verildiği bir kurumdu. Örneğin Dâr'ül-aceze'de işe yarar kimselere sanat icra etmesi için Hereke Fabrikası'ndan bir usta getirilmiş ve bu kimselerin böylece üretime katkısı sağlanmıştır.⁸¹ Yine Dâr'ül-aceze'de bir pavyon ayrılarak muhacirinden dul kadınlara hizmetçilik öğretilerek talep halinde hükümet eliyle hanelere gönderilmiştir.⁸² Savaşlar dolayısıyla Osmanlı topraklarına göç eden

⁷⁷ BOA, DH. MUİ, 15/5, 11 Eylül 1327; 1314 tarihli başka bir kayıt: "Vapurla Marsilya'ya gönderilen doksan üç Ermeni içerisinden esbab-ı maişetten mahrum olan on sekizinin Dâr'ül-aceze'ye kabul olacağı...". Bkz. BOA, Y.A.HUS, 360/30, 23. Nisan 1314.

⁷⁸ BOA, DH. MKT, 567/77, 23 Mayıs 1320 (5 Haziran 1904).

⁷⁹ BOA, DH. MKT, 922/80, 3 Teşrin-i sâni 1322 (16 Kasım 1906).

⁸⁰ BOA, DH. MKT, 1190/58, 5 Temmuz 1325 (18 Temmuz 1909).

⁸¹ BOA, DH. DACZ, 3/107, 15 Kânûn-i evvel 1315 (27 Aralık 1899).

⁸² BOA, DH. İD, 161/6, 14 Eylül 1331 (27 Eylül 1915).

sağlıklı genç kızların devlet erkânının evlerine hizmetçi olarak gönderilmeleri 93 Harbi sırasında sıklıkla uygulanmış, yaşlı ve bakıma muhtaç olan kadınlar ise Dâr'ül-aceze, Dulhane gibi kurumlara yerleştirilmişlerdir. Geç tarihli başka bir arşiv belgesi bize kadın, erkek, genç, eli iş tutan on yaşından elli yaşına kadar olanların çalıştırılması gerektiğine dair malumatlar ihtiva etmektedir. Belge bu bağlamda aslında bir mesai talimatnamesidir⁸³ ve kadınlara Dâr'ül-aceze'de iş edindirme yönteminin benimsenip sürdürüldüğünü kanıtlamaktadır. Mezkûr belge⁸⁴, "Dâr'ül-aceze'de bulunan genç kadın ve kızlara halı dokuma sanatını öğretmek üzere alınacak usta ve malzeme" malumatını da içermektedir.

1908 tarihli belgede yukarıda değinildiği üzere Dâr'ül-aceze'deki sağlıklı, iş yapabilecek durumda olan kadınların hizmetçi arayanların evlerine hizmetçi olarak da gönderildiğini görmekteyiz.⁸⁵ Aynı belgede Irzahane'de bulunan çocukların ise evlatlık olarak verildiği yazılmaktadır. Üç yıl sonra 1911 tarihli belge yine, Dâr'ül-aceze'deki dul kadın ve yetişkin kızlardan müsait olanların hizmetçi arayanlara ve ayrıca eytamhanedeki çocuklardan da evlatlık isteyenlere belli şartlar muvacehesinde verilebilecekleri⁸⁶ bilgisini yinelemektedir.

Dâr'ül-aceze'de bakılanların çoğalmasa sebebiyle erkek hizmetliler ile kadın hizmetlilerin de temizlik işlerinde istihdam edildiğine dair bir iradenin arşivde yer aldığını belirtmek gerekir.⁸⁷

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda gelenekten kopuşun önemli bir simgesi olan Dâr'ül-aceze, özellikle kadın yoksulluğu ile mücadelede önemli rol oynadı. Bakıma muhtaç, zor durumdaki kadınların kuruma kabulü ile mevcut yönetim, hem geleneksel yardım ağlarının terk edildiği

⁸³ BOA, DH. UMVM, 117/95, 19 Nisan 1340 (19 Nisan 1924).

⁸⁴ BOA, DH. UMVM, 115/62, 4 Ağustos 1340 (4 Ağustos 1924).

⁸⁵ BOA, ZB, 329/106, 1 Teşrin-i sâni 1324 (14 Kasım 1908).

⁸⁶ BOA, DH. MKT, 2718/13, 2 Kânûn-i sâni 1327 (15 Ocak 1912).

⁸⁷ "Huzur-ı Âli-i Hazret-i Sadâret-penâhi'ye
Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki

Dâr'ül-aceze hademesi aceze-i mevcudenin kesretine nazaran nisbet kabul etmeyecek derecede az ve zaten acezenin ekseri bakmağa muhtaç ve müsinn ve sabî ve alil bir takım bî-vâyeğândan ibaret olması hasebiyle bunlara iki bâb hastahâne kifayet etmeyip ayrıca koğuşlar açtırılarak emr-i tedavilerine itina olunmakta ise de tahâret ve nezâfetin suret-i matlûbede devamı ve aceze ve hastagânın hizmetlerine lâyıki veçhile bakılarak istirahatlerinin te'miniyle zât-ı şevket-simât-ı hazret-i zillullâhiye bir kat daha davât-ı Hayriye isticlâbı zımında idare-i mezkûre eczahânelerinde havancılık ve nisvândan vefiyât vuku'unda gasl vezâifi o miyânda ifa ettirilmek üzere hademe-i mevcucuye on neferi zükûr ve beşi inâs olmak ve maaşları emsali gibi yüz ellişer kuruşdan verilmek üzere müceddeden on beş nefer hademenin istihdamı lüzumuna ve ifade-i sariye dair dâr-ı mekûr hey'et-i dairesinden verilen 25 Teşri-i sâni (1) 312 tarihli mazbata leffen takdim kılınmış ve yedisi zükûr ve üçü inâs olarak on nefer hademe il'vesi kâfi ve münasib görünmüş ise de iktizasının ifası re'y-i rezîn-i Sadâret-perâhilerine mutavakkıfıdır. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l- emrindir."⁸⁷ Bâb-ı ÂliDaire-i Umûr-ı Dahliye Mektubi Kalemi, 10 Şaban 1314 (14 Ocak 1897).

daha sistemli, merkezî ve sürekliliği olan bir sosyal devlet gibi davranma hem de sosyal denetimi başarıyla sürdürebilme imkânı yakaladı. Zira kurumun tamamen yoksullukla mücadele ve hayır eksenli bir temele oturtulması, açılışındaki temel motivasyonu görünmez kılabilmiştir.

Dâr'ül-aceze'nin açılışında başat maksadın kent yoksulları üzerindeki sosyal kontrolü arttırmak ve disiplin tesis etmek olduğu taranan kaynaklardan anlaşılmaktadır. Özellikle yoksullukla mücadelede fuhuşa meyyali çözüm olarak gören kadınların denetimi geç dönem Osmanlı yönetimi sosyal politikalarının temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Başkentte cinsel olarak aktif ve geleneksel aile bağlarından kopmuş bazı kadınların artan varlığı devlet ricâlini toplumsal huzurun bozulmasını önlemek maksadıyla harekete geçirdi. Kurumun açılmasında belirleyici olan bir diğer etken ise artan dilenci sayısıydı. İstanbul'da her geçen gün artan sayıda dilencinin varlığı her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın gözündeki imajını sarsmaktaydı. Önlem alınmadığı takdirde şiddetli bir sosyal problem haline gelecek olan fuhuş ve dilencilik devletin hızla harekete geçmesine yol açtı. Hükümet, fuhuşa bulaşan kadınları kentsel mekânlardan uzaklaştırmayı ve düzenlenmiş alanlara -fahişe olarak yasal genelevlere, hizmetçi olarak hanelere, ihtiyaç sahibi olarak hayır kurumlarına – kapatmayı öngören politikalar formüle etti. Göçlerle birlikte kontrolsüz bir şekilde artan meşruiyet sınırı dışındaki kadın nüfusun kontrolünde “kapatılma” temel uygulamaydı. Dolayısıyla kurumun kadın yoksulluğu ile mücadeledeki rolü sosyal devletin denetim boyutuyla da ilişkiliydi.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

BOA., İ. DH, 1176/91967, 30 Mart 1306 (11 Nisan 1890).

BOA, DH. MKY, 1714/96, 6 Nisan 1306 (18 Nisan 1890).

BOA, HH.İ, 223/114, 20 Teşrîn-i evvel 1309 (1 Kasım 1893).

BOA, ZB, 450/55, 18 Kânûn-i sâni 1315 (30 Ocak 1900).

BOA, DH. DACZ, 3/110, 26 Nisan 1316 (9 Mayıs 1900).

BOA, DH. MKT, 2178/1, 3 Teşrîn-i evvel 1316 (16 Ekim 1900).

BOA, DH. DACZ, 3/118, 5 Ağustos 1317 (18 Ağustos 1901).

BOA, DH. MKT, 567/77, 23 Mayıs 1320 (5 Haziran 1904).

BOA, ZB., 478/65, 10 Eylül 1322 (23 Eylül 1906).

BOA, DH. MKT, 2609/74, 15 Teşrîn-i evvel 1323 (28 Ekim 1907).

BOA, DH. EUM. THR, 34/70, 30 Mayıs 1326 (12 Haziran 1910).

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

- BOA*, DH. MKT, 2632/61, 21 Eylül 1326 (4 Ekim 1910).
BOA, DH. MKT, 2669/53, 2 Teşrîn-i sâni 1326 (15 Kasım 1910).
BOA, DH.MKT, 2694/42, 4 Kânûn-i evvel 1326 (17 Aralık 1910).
BOA, DH. İD, 47/11, 16 Kânûn-i sâni 1327 (29 Ocak 1912).
BOA, DH. MKT, 2870/43, 19 Haziran 1327 (2 Temmuz 1911).
BOA, DH. MUİ, 15/5, 11 Eylül 1327(24 Eylül 1911).
BOA, DH. MUİ, 85/33, 7 Nisan 1328 (20 Nisam 1912).
BOA, DH.H, 41/3, 16. Eylül 1328 (29 Eylül 1912).
BOA, DH.EUM.KADL, 4/38, 13 Kânûn-i sâni 1329 (26 Ocak 1914)
BOA, DH. İD, 76/22, 7 Mayıs 1331 (20 Mayıs 1915).
BOA, DH.EUM.ADL, 12/31, 24 Kânûn-i sâni 1334 (24 Ocak 1918).
BOA, DH.EUM.6.Şb., 18/52, 17 Teşrîn-i evvel 1335 (17 Ekim 1919).
BOA, DH.EUM. 3. Şb.,24/18, 3 Şubat 1336 (3 Şubat 1920).
BOA, DH.EUM.6.Şb, 43/30, 24 Teşrîn-i sâni 1336 (24 Kasım 1920).
BOA, DH. DACZ, 7/21, 21 Şubat 1340 (21 Şubat 1924).
BOA, DH. UMVM, 165/76, 16 Nisan 1340 (16 Nisan 1924).

2. Telif Eserler

AKYOL, Esra Demirci. “Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Sosyal Politika Uygulamaları”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, S. 31, (Haziran2013), s. 33-46.

BİROL, Nurettin. “II. Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarından Darülaceze’nin Yapımı ve Halil Rıfat Paşa’nın Çalışmaları”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 13, (Eylül 2017), s. 33-53.

DİNÇER, Esin Hamdi. “İktidar Karşısında Vatandaşın İktidarı: Refah Rejimi Bağlamında Yönetimsellik Anlayışının Eleştirisi”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (Kış 2015), s. 31-48.

FOUCAULT, Michel. *Büyük Kapatılma*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

HAFEZ, Melis. *Osmanlı’da Tembelliğin İcadı*. Fol Kitap, Ankara, 2023.

HARDT M. ve NEGRİ A. *Ortak Zenginlik*. Çev. Eflâ-Bariş Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

KADRİ, “Bir Dilenci Kızla Mukaleme”, *Servet-i Fünun 10*, S. 237, (Eylül 1895).

KOÇU, Reşad Ekrem, “Darülaceze”, *İstanbul Ansiklopedisi* içinde, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966, 8: 4243.

MARX, Karl. Kapital, Çev. Mehmet Selik- Nail Satılğan, 12. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2019.

ÖZBEK, Nadir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

PEARCE, Diana. “The Feminization of Poverty: Women, work and welfare”, *The Urban and Social Change Review*, S., 1-2, 1978, pp. 28-36.

YILDIRIM, Nuran. *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.